

Драбовська В. А.,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ НОВОГО ТЛУМАЧНОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті обґрунтовуються загальні принципи створення моделі навчального тлумачного лінгвокультурологічного словника американського варіанта англійської мови як словника нового типу, а саме: його лексикографічна форма, адресат, мета й завдання, критерії добору лексики до словника та основні джерела словникової картотеки.

Ключові слова: *навчальна лексикографія, американський варіант англійської мови, лінгвокультурологічний словник, культурно специфічна лексика.*

В статье обосновываются общие принципы создания модели учебного толкового лингвокультурологического словаря американского варианта английского языка как словаря нового типа, а именно: его лексикографическая форма, адресат, цель и задачи, критерии отбора лексики в словарь и основные источники словарной картотеки.

Ключевые слова: *учебная лексикография, американский вариант английского языка, лингвокультурологический словарь, культурно специфическая лексика.*

The article focuses on general principles of compiling an American English learner's explanatory linguocultural dictionary model as a new dictionary type, and namely: on its lexicographical form, user type, its goal and main tasks, vocabulary selection criteria and main sources for dictionary vocabulary files.

Key words: *learner's lexicography, American English, linguocultural dictionary, culture-specific vocabulary.*

Світове співтовариство сьогодні починає глибше усвідомлювати реальність поширення американського варіанта англійської мови (далі – АВАМ) як універсального засобу міжнародної комунікації. В українських навчальних закладах традиційно викладають британський варіант англійської мови, тому в певних умовах це може створювати значні труднощі у спілкуванні українців із американцями внаслідок незбігу вимови, значень і вживання мовних одиниць та культурних пресупозицій, преференцій і фонових знань, що стоять за ними. На думку Ю. Д. Апресяна, жодна власне лінгвістична теорія лексичної семантики не може бути визнана адекватною своєму об'єкту до тих пір, поки вона не буде апробована на масовому лексичному матеріалі, тобто не пройде випробування лексикографією [2, с. 486]. Сказане вище дає підставу для тверджень про те, що лінгвістична теорія функціонування АВАМ потребує різнобічного системного дослідження.

Мета статті – обґрунтувати загальні принципи створення моделі навчального тлумачного лінгвокультурологічного словника (далі – НТЛС) АВАМ як словника нового типу.

Проектований нами НТЛС є антропоцентричним, оскільки відповідно до наявного сьогодні в лексикографії розуміння цільових настанов словників ми розглядаємо мову у її співвіднесенні та тісному зв’язку зі свідомістю мовця [6]. На думку дослідників [1; 5; 10], основним принципом побудови антропоцентричного словника повинна стати орієнтація на відображення не тільки власне мовної, а й екстралінгвальної інформації. Тому перед нами стоїть завдання відобразити у словнику національно-специфічні знання пересічного американця, які можуть виявитися незрозумілими для носіїв української мови й культури.

Міжкультурна комунікація (далі – МК) передбачає наявність цілого комплексу вмінь, які різною мірою отримували відображення у довідниках для навчальних цілей. Ці вміння дозволяють ефективно оцінити ситуацію, провести акомодацию на ціннісному рівні, співвідносити інтенцію мови з вибором як вербальних, так і невербальних засобів, втілити в мовленні комунікативний намір, верифікувати результати комунікативного акту за допомогою зворотнього зв’язку [8; 11], однак спроб об’єднати їх у межах одного видання, що відображає АВАМ, ще й досі не робилося. Тому вважаємо, що потреба у створенні такого НТЛС є очеvidною й нагальною.

Навчальна лексикографія є лінгвометодичною дисципліною, змістом якої є теоретичні і практичні аспекти опису лексики в навчальних цілях [7, с. 57]. Крім традиційних, власне лексикографічних проблем вона враховує такі численні методичні фактори: етап навчання, вид мовленнєвої діяльності, рідну мову тих, хто навчається, наявність чи відсутність мови-посередника та мовного середовища. Відповідно до зазначених вимог запланований нами НТЛС буде друкованим, одномовним, навчальним, тлумачним лінгвокультурологічним довідником синтезуючого типу, що реєструє загальнолітературну лексику АВАМ. Ці якості словника гарантують різнобічний опис лексем, що може задовольнити сьогоднішні запити його користувачів.

Як словник синтезуючого типу, модельований НТЛС відображає парадигматичні, синтетичні, концептуальні й асоціативні зв’язки слова. Словник належить до різновидів культурознавчих довідників, оскільки для предмета опису він має певним чином відібрану і структуровану сукупність відомостей про культуру США. Мету моделі можна визначити як розуміння мови й культури, а її завдання – освітнє й мовне. Словник є навчальним, оскільки його основне призначення – стати методичним посібником із оволодіння правильними способами використання мови з урахуванням особливостей спілкування й мислення американців, а також

найчастіших асоціативних зв'язків слова, які найчастіше проявляються.

Безумовно, за лексикографічною формою опису лексем модель словника такого типу повинна бути тлумачною, оскільки його основне завдання – передати смисли у вигляді концептуальних репрезентацій лексем. За числом мов планована модель НТЛС є одномовною англо-англійською. Видання є довідником загальнолітературної мови, оскільки до неї входить загальна частина лексичного складу, однаково зрозуміла всім членам певного мовного колективу. За форматом модельований словник є друкованим через поширення й незбіг популярності цього формату серед учнів та студентів.

Під час укладання будь-якого словника важливо врахувати аспект його адресата. Типи користувачів можуть відрізнитися як за рівнем лінгвістичного й культурного знання, так і за вимогами до інформації у словнику. Виходячи з цього, адресат словника, у перше чергу, – студенти педагогіко-перекладацького профілю, а також спеціалісти з лінгвістики і МК. Однак, як нам видається, НТЛС може використовуватися й непрофесійними користувачами як засобом розвитку пізнавального інтересу до питань МК.

Дослідники зазначають, що професійний користувач звертається до словника у таких випадках: 1) щоб з'ясувати питання, пов'язані з контекстом використання слова; 2) коли має потребу в інформації, що стосується більшого за обсягом тексту, ніж одне слово; 3) у пошуках інформації, яка не розглядається як “словникова” через те, що вона не представлена системно в інших джерелах [19]. Отже, через свій синтезуючий тип призначення моделі НТЛС полягає саме в наданні користувачам необхідної інформації про ціннісно-сміслові аспекти духовної й матеріальної культури США, соціокультурні та вербальні норми поведінки американців, можливі смислові й асоціативні зв'язки культурно специфічної лексики у певному контексті, тобто тих даних, які традиційно сприймалися як “несловникові” або досі не знаходили адекватного чи комплексного відображення у тлумачних словниках АВАН, призначених для іноземних користувачів.

Для сучасної англійської лексикографії характерною є, перш за все, навчальна спрямованість словників, що описують мову міжнародного спілкування [4, с. 80]. Методика соціологічних досліджень (*sociology of a dictionary user*), розроблена зарубіжною лексикографічною школою [12; 13; 14; 15; 17; 18], дозволяє виявити вимоги, які ставлять користувачі до словників різних типів і фіксації в них лексикографічної інформації.

Наявні наукові пошуки демонструють значні розбіжності в потребах користувачів. Так, дослідження, проведені у 80-х рр. ХХ ст., свідчать про те, що останні надають перевагу двомовним словникам [14; 18]. Зокрема, спостереження, проведені у Німеччині в 1987 р., показали низький

рівень вмінь студентів користуватися ними через те, що на практичних заняттях одномовні тлумачні словники майже не використовувалися. У цілому наявні проблеми, пов'язані з необхідністю підвищення ефективності НС, дослідники пов'язують із відсутністю у студентів належного інтересу та низьким рівнем мотивації до навчання, а не з можливими недоліками словників [13, с. 86].

Однак інші дослідження, проведені в кінці ХХ – початку ХХІ ст., демонструють протилежну тенденцію – до користування одномовними довідниками [17; 15]. Безпрецедентне опитування, проведене у США в 1989 р., виявило, що ставлення студентів до одномовних словників і висловлювання щодо їхніх недоліків, неефективності тощо, цілком залежать від загального рівня володіння студентами іноземною мовою [13, с. 89]. Як цілком слушно зауважує Д. Батгенбург, терміново потрібні лексикографічні праці, які б допомагали користувачам у продукуванні мови, тобто не діагностичні словники, а генеруючі [там само, с. 104]. Для нас це є суттєвим аргументом для того, щоб проєктований НТЛС був одномовним. Ми вважаємо, що тільки одномовний словник може "змусити" студентів думати англійською, оскільки двомовні словники неминуче продукують інтерференції. Перевагою запропонованого нами НТЛС є те, що в ньому лексичні одиниці отримують визначення, тлумачаться та ілюструються цільовою мовою – іноземною, а зразки тлумачних статей відібрані з найсучасніших і найавторитетніших тлумачних НС англійської мови.

Однією з ознак навчального словника П. М. Денісов виділяє "швидкість і легкість отримання довідок". Для цього потрібно не тільки упорядкування матеріалу словника, а й відповідний характер подання словникової інформації так, щоб вона була короткою, стандартною за формою символічного й вербального вираження для всіх аналогічних випадків і достатньо вичерпною та виключала б можливість звертання учнів до інших словників з одного й того самого питання [3, с. 6].

Поділяючи підхід О. В. Хорохордіної [10] для модельованого НТЛС, ми пропонуємо таку модель. У проєктованому нами НТЛС актуалізація лінгвістичного, енциклопедичного й ідеологічного типів знання буде виражатися у вигляді окремих дефініцій або доповнень до попередніх із них. При цьому семантико-наповнювальна інформація буде поміщена першою за порядком тлумачення, оскільки модель словника є комплексною й покликана тлумачити особливості вербально-семантичного рівня американців. У випадку, якщо одна лексема охоплює регулярне денотативне й низку конотативних значень, то тлумачення останніх пропонуємо поміщати під номером 2 і 3 відповідно. Окремими статтями ми пропонуємо наводити фразеологічні, розмовні та сталі звороти, що акцентують увагу користувача на цих мовних одиницях та культурно специфічному аспекті їх уживання.

Основне завдання розроблюваного НТЛС полягає як у поясненні особливостей АВАМ, так і у формуванні знань користувача про американця як мовну особистість, сприяючи підвищенню рівня загальної культурознавчої освіти тих, хто бажає опанувати специфіку МК. Для цього у корпусі словника необхідно подати лексикографічну інтерпретацію сукупності прямих денотативних і культурно маркованих значень одиниць АВАМ. Реалізація поставленої мети забезпечить адекватне розуміння іншомовними користувачами НТЛС світоглядних і поведінкових особливостей представників американського соціуму, формування в них об'єктивних знань про ментальність американців, суті стереотипів і цінностей, критеріїв оцінки вербальних висловлювань у світлі особливостей ситуації спілкування.

Важливими аспектами під час створення будь-якого довідникового видання є джерела словника і критерії добору лексики до його корпусу. Первісним джерелом моделі НТЛС стали наявні лексикографічні видання, які демонструють диференційний підхід до культурно-маркованої лексики АВАМ, на основі яких було створено авторську картотеку. Другорядним джерелом слугували дослідження й підручники про історію та культуру США, з яких було відібрано культурно релевантні номінації, що не знайшли відображення або не отримали культурно орієнтованого тлумачення у використаних словниках.

Оскільки лінгвокраїнознавчі словники належать до жанру культурознавчих, то під час вибору джерел моделі враховувалися базові принципи добору матеріалу у цей тип довідників, а саме: 1) належність до специфічних явищ певної культури; 2) "насиченість" семантики культурними компонентами; 3) загальновідомість для носіїв певної мови та культури; 4) актуальність одиниці для "сучасної повсякденної свідомості" [9]. Оскільки вказані принципи справедливі й для запропонованої моделі НТЛС, то вибір на користь лексикографічної продукції і зазначених загальновідомих досліджень як її джерел та створення картотеки було здійснено відповідно до цих принципів. Головними лексикографічними джерелами для укладання словника НТЛС слугували культурологічний словник Е. Д. Хірша *"Dictionary of Cultural Literacy"* [16] та перекладний словник О. А. Леонтович та Є. І. Шейгал *"Жизнь и культура США"* [5]. Ці довідники використовуються як об'єктивний критерій визначення належності лексем культурно маркованому пласту лексики АВАМ, оскільки в ньому автори демонструють диференційний підхід до тлумачення культурно специфічних вокабул. Відбір слів у словник моделі НТЛС відбувався за двома принципами: 1) визнання статусу слова як культурно маркованого в наукових дослідженнях; 2) принципу актуальності номінації з позиції культури США.

За підсумком аналізу у словник моделі НТЛС увійшли відібрані з указаних вище лексикографічних джерел лексеми, структуровані нами за прин-

ципом належності до сфер їхньої концентрації в культурі США, а саме: [STATE & POLITICS], [HISTORY], [SPORT], [PEOPLE], [REALIA], [ARTS & CULTURE], [ECONOMY], [NATURE], [RELIGION], [FOOD & DRINK], [PERSONALITY], [SOCIAL ORDER], [EDUCATION], [CUSTOMS & TRADITIONS], [LANGUAGE & BEHAVIOUR], [SCIENCE & TECHNOLOGY], [ADMINISTRATIVE DIVISION], [SYMBOL], [MASS MEDIA]. Крім зазначених вище сфер, ми виділяємо маркери специфічного лінгвокультурного концепту ([ICON], [VALUES] та [STEREOTYPE]) як таку характеристику лексичної одиниці, яка відображає когнітивне фактичне, інтуїтивне або емотивне значення для носіїв мови і, таким чином, передає відомості про ціннісно-сміслові аспекти знання мовного колективу.

Культурно орієнтований мовний матеріал, відбір якого проводився з низки лексикографічних джерел, у цілому можна поділити на такі групи: 1) власне американізми, тобто слова і словосполучення, що виникли в АВМ (*bootlegging, drugstore, hippie* та ін.); 2) слова, які в АВМ мови мають інше значення порівняно з британським (*bathroom, closet, corn* та ін.); 3) загальноанглійські слова і словосполучення, які в АВМ мають специфічні культурні тлумачення (*college, professor, radio, television, health care* тощо); 4) топоніми, антропоніми, зооніми й фітоніми, що мають лінгвокультурологічну значимість (*mocking bird, bald eagle, cypress, dumb Dora, the Great Divide* та ін.); 5) назви політичних реалій, громадських організацій, державних структур США; 6) назви відомих книг, кінофільмів, картин та інших предметів культури американських авторів; 7) торговельні марки, найменування фірм, магазинів і т. ін., що складають частину світогляду пересічного американця; 8) цитати, які ввійшли у фонд прецедентних текстів: слова з популярних пісень, віршів, коліскових, висловлювання відомих осіб тощо; 9) назви різновидів житла, транспорту, одягу, взуття, їжі та інших реалій як невід'ємних складників побуту американців; 10) найменування історичних подій під кутом зору участі в них США; 11) деяку загальноповсякденну термінологію, що належить до сфери високих технологій, комп'ютерних знань і медицини; 12) часто вживані фразеологізми, які в АВМ мають певні відмінності від британського, і знання яких є важливим із погляду МК; 13) часто вживані сленгові слова і звороти, які необхідно коректно використовувати в міжкультурному спілкуванні; 14) деякі культурно значимі аббревіатури й неологізми. До словника не ввійшли терміни, застаріла лексика, жаргонізми, діалектизми й вульгаризми через те, що їх включення непомірно збільшило б його обсяг. Крім того, лінгвокультурологічна репрезентація цих одиниць потребує окремих ґрунтовних досліджень, і, по-третє, є велика кількість словників, що містять такі лексеми.

Відбір мовного матеріалу, який відображає ціннісно-сміслові аспек-

ти культури США, проводився на основі відповідних теоретичних праць. За підсумками аналізу значної низки лінгвокраїнознавчих текстів у модель запропонованого нами НТЛС увійшли лексеми, що відображають деякі лінгвокультурологічні категорії, а саме: 1) цінності, що визначають мовну або кінетичну поведінку американців (напр.: *consumerism, privacy, equality, distance, family* тощо); 2) стереотипи та особливості національного характеру американців (напр.: *patriotic, mobile, material* тощо); 3) соціокультурні норми поведінки (напр.: *greetings, smiling, compliments, sympathy* тощо); 4) стереотипні для культури американців символічні значення основних кольорів спектра (*blue, red, green, black* та ін.).

Модельований НТЛС є своєрідним інтегруванням інформації з цілої низки лексикографічних, навчально-методичних та Інтернет-джерел і є першою спробою розмістити значну частину лексики АВМ з лінгвокультурною специфікою у межах одного довідника.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа русской культуры, 1995. – 767 с.
2. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. 1 : Парадигматика / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 568 с.
3. Денисов П. Н. Учебная лексикография: итоги и перспективы / П. Н. Денисов // Проблемы учебной лексикографии / Под ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина. – М. : МГУ, 1977. – С. 4-22.
4. Карпова О. М. О новых типах словарей в современной английской лексикографии / О. М. Карпова, И. П. Лихарева // Вестник ИвГУ, 2000. – № 1. – С. 78-86.
5. Леонтович О. А. Жизнь и культура США: Лингвострановедческий словарь / О. А. Леонтович, Е. И. Шейгал. – Волгоград : Станица – 2, 1998. – 416 с.
6. Морковкин В. В. Антропологический лингвоцентрический подход к лексикографированию / В. В. Морковкин // Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре. – М., 1988. С. 131 – 136.
7. Морковкин В. В. Учебная лексикография как особая лингвометодическая дисциплина / В. В. Морковкин // Актуальные проблемы учебной лексикографии. – М. : Русский язык, 1977. – С. 28-37.
8. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая этнология анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания / Под ред. Н. В. Уфимцевой. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1996. – С. 7– 22.
9. Томахин Г. Д. Америка через американизмы / Г. Д. Томахин. – М. : Высшая школа, 1982. – 256 с.
10. Хорохордина О. В. Словарь в контексте современной научной парадигмы / О. В. Хорохордина // *Vocabulum et Vocabularium*. Сб. науч. тр. по лексикографии. Вып. 4. – Харьков, 1997. – С. 5-15.

11. Цветкова Т. К. Теоретические основы построения курса обучения английскому языку как языку межкультурного общения / Т. К. Цветкова // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации : Сб. науч. тр., вып. № 444. – М. : МГЛУ, 1999. – С. 170-180.
12. Atkins B. T. S. Monitoring Dictionary Use / B. T. S. Atkins, K. Varantola // *International Journal of Lexicography*. – Vol. 10, No. 1, 1997. – pp. 1-45.
13. Battenburg J. D. *English Monolingual Learner's Dictionaries: A User-Oriented Study*. – Тьbingen: Niemeyer, 1991. – 170 S.
14. Bejoint H. The Foreign Students' Use of Monolingual English Dictionaries: A Study of Language Needs and Reference Skills // *Applied Linguistics*, 1981. – No. 2. – pp. 207-222.
15. Cubillo M. C. C. Dictionary and Dictionary Needs of ESP Students: An Experimental Approach // *International Journal of Lexicography*, 2002. – Vol. 15., No. 3. – pp. 206-228.
16. Hirsch E. D., Jr. *The New Dictionary of Cultural Literacy*. Houghton Mifflin Company. – Boston, New York, 2002. – 647 p.
17. Мьller V. The Use of Dictionaries as a Pedagogical Resource in the Foreign Language Classroom // *Proceedings of the Tenth EURALEX International Congress, EURALEX, 2002 / Braasch, A. & Povlsen, C. (ed.)*. – Copenhagen, Denmark, August, 13-17, 2002. – Vol. 2. – pp. 717-721.
18. Nesi H. The Effect of Language Background and Culture on Productive Dictionary Use // *EURALEX' 94 I-II. Proceedings / Ed. by W. Martin et al. Amsterdam: Vrije Universiteit, 1994*. – pp. 577-585.
19. Varantola K. On the Information Needs of Dictionary Users // *Актуальные проблемы теоретической и прикладной лексикографии. Межвузовский сборник научных трудов. Иваново, 14-16 сентября 1997 г. / Отв. ред. О. М. Карпова. – Иваново, 1997*. – С. 169-178.